

Tot plegat, siga de la mà de la crònica de sequeres i temporals, o de l'amena i il·lustrativa història de la riuada del Túria de 1776, o del collage d'episodis extrems de finals del segle XVIII, l'efecte del llibre és clar: el de ficar-nos en una història diferent, la dels valencians del Set-cents, el seu clima, el seu territori, les seues demandes i solucions, les actuacions dels governants al davant del risc... Val a dir, ens mostra un tram proper de la nostra història ambiental i ens fa comprendre les relacions dels nostres avantpassats amb la natura. La finalitat didàctica de l'obra d'Alberola és clara: és tracta de coses de les quals encara podem aprendre.

ALEJANDRO J. PÉREZ CUEVA

Alberto FERRER GONZÁLEZ: *El Ayuntamiento de Valencia en la Década Moderada, 1843-1854*, València, Ajuntament de València, 2009, 479 pàgines.

L'Estat liberal es va bastir al llarg del segle XIX, durant un procés sinuós en el qual sovintejaren els préstecs ideològics i institucionals entre les dues formacions polítiques principals de l'Espanya isabelina —moderats i progressistes—, si més no fins mitjan dècada de 1850. El model que acabà consolidant-se no fou el rupturista de Cadis, ni el mesocràtic del progressisme, sinó el dissenyat pels moderats, que contenia elements dels anteriors. N'eren els trets més destacables el reforçament del poder de la Corona —i, per tant, de l'executiu—, el centralisme polític-administratiu i la reserva del poder a una elit diversa i renovada, compromesa amb el liberalisme en la seua versió conservadora, elit que havia sabut aprofitar les oportunitats d'enriquir-se i promocionar-se socialment que oferia el règim liberal. L'Estat liberal i el poder monàrquic s'havien construït, doncs, sobre les runes del poder municipal, com posaven en relleu de manera interessada (i exagerada) els polítics conservadors, el 1840, a través del marquès de Molins, Mariano Roca de Togores.

Des de finals de la darrera dècada del segle passat s'ha vingut consolidant una historiografia renovada, que estudia la construcció de l'Estat liberal des de la perifèria, tenint-ne en compte no només la praxi política i administrativa, sinó també les bases socials. La introducció que van escriure Salvador Calatayud, Jesús Millán i Mª Cruz Romeo en un volum publicat recentment ha estat una valuosa aportació en el context de la historiografia actual. D'altres estudis, com ara els d'Analet Pons i Justo Serna, Otilia Martí, Carolina Tarrazona, Pedro Díaz, Josep M. Pons o Eliseu Toscas, per referir-me només al País Valencià i Catalunya,¹ són exemples de l'interès renovat dels historiadors per l'anàlisi de la política estatal des de la perspectiva local i de les perifèries. Així, doncs, l'estudi d'Alberto Ferrer s'endinsa en un

1. S. CALATAYUD, J. MILLÁN, M. C. ROMEO, eds., *Estado y periferias en la España del siglo XIX. Nuevos enfoques*, València, Universitat de València, 2009; A. PONS i J. SERNA, *La ciudad extensa. La burguesía comercial-financiera en la Valencia de mediados del siglo XIX*, València, Diputació Provincial, 1992; O. MARTÍ ARNÁNDEZ, *Un liberalismo de clases medias: revolución política y cambio social en Castellón de la Plana (1808-1858)*, Castelló, Diputació de Castelló, 1997; C. TARRAZONA BUENO, *La utopía de un liberalismo postrevolucionario. El conservadurismo conciliador valenciano, 1843-1854*, València, Universitat de València, 2002; P. DÍAZ MARÍN, *Después de la revolución. Centralismo y burguesía en Alicante (1844-1854)*, Alacant, Institut de Cultura J. Gil-Albert, 1998; J. M. PONS, *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX (1843-1868)*, Lleida, Pagès, 2002; E. TUSCAS SANTAMANS, *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

camp prou abonat i contribueix positivament a un millor coneixement de les relacions entre l'Estat central i les perifèries, així com de la política local valenciana a mitjan segle XIX.

El llibre de Ferrer relata els avatars de l'Ajuntament de la ciutat de València durant la Dècada Moderada, tot centrant-se en els grups socials que van detenir el poder, en el seus interessos urbans, els mecanismes electorals que regulaven l'accés al control de la Casa de la Ciutat i la hisenda del municipi, subordinada al govern central i mediatitzada pels interessos dels poderosos. L'obra s'articula en quatre parts que es desenvolupen al llarg de sis capítols.

La primera part, que podríem considerar com a introductòria, estudia el procés revolucionari que es desfermà l'estiu de 1843, fruit de la coalició organitzada per una oposició política a Espartero que acabà per enderrocar-lo del poder. En aquella revolució es barrejaven interessos diferents i, fins i tot, contraposats. Alberto Ferrer descriu la gestió de l'Ajuntament format a la ciutat de València arran de la revolució per un equip políticament heterogeni, en el qual coexistien progressistes no esparteristes, moderats i demòcrates. Els nous regidors van decidir actuar amb autonomia respecte als poders superiors, allò que els dugué a enfrontar-se amb una Junta establerta per tal de coordinar el moviment revolucionari i convertida ben aviat en corretja de transmissió d'allò que decidia el govern. L'autonomia municipal, per la qual havien lluitat, era un miratge, com tot seguit va ser palès a partir de les resolucions que prenia la Junta, adreçades a aturar l'aixecament i sotmetre el poder dels municipis, institucions en mans progressistes, que afavorien una intensa mobilització ciutadana i en els quals era possible una «política popular». D'altres mesures, com ara el restabliment de la contribució *de culte i clero*, abolida per Espartero cap al final de la seua regència, ja anunciaven l'horitzó conservador que s'instal·laria a Espanya durant deu anys. Tot plegat, com assenyala l'autor, les vell-leïtats revolucionàries es veieren frustrades i ben d'hora quedà lliure el camí per a que els moderats ocuparen directament el poder, el 1844.

La segona qüestió que aborda el llibre, al llarg dels capítols segon i tercer, és l'organització del poder municipal i el seu marc legal, tot aturant-se sobretot en la llei de 1845 i el seu reglament, així com en les eleccions locals celebrades durant la Dècada Moderada. Després de la legislació local generada pel liberalisme espanyol des de les Corts de Cadis fins mitjan segle XIX, Ferrer destaca amb raó que l'organització dels municipis sota la Dècada Moderada no suposà un punt de trencament amb la tradició liberal, sinó que enllaçava amb el primer liberalisme. En efecte, com també havia indicat abans Concepción de Castro, progressistes i moderats, per bé que amb diferències de grau, van estar d'acord a subordinar les autoritats locals al govern. No cal oblidar, però, que entre uns i altres hi havia una discrepància important i de prou entitat pel que fa al càrrec d'alcalde. Els progressistes no van voler renunciar a que els alcaldes fossin electius i els moderats no van transigir en què fossin designats per la Corona. Aquest serà, al capdavant, un dels factors que desencadenaren la revolució de 1840. Sembla, doncs, massa rotunda i emfàtica alguna afirmació d'Alberto Ferrer quan diu que els ajuntaments, tot i el seu caràcter electiu, foren simples agents del poder executiu, cosa que l'autor matisa més endavant, en comentar la política urbanística duta a terme pel municipi, en benefici dels que controlaven el poder i dels seus representats. En defensa d'aquests interessos, l'Ajuntament de València no dubtà a enfrontar-se reiteradament amb el poder executiu.

A continuació, l'obra estudia els processos electorals que tingueren lloc a la capital valenciana durant la Dècada Moderada, parant compte de manera especial en el cens d'electors, els resultats de les eleccions i el grau de participació que, per cert, no era gaire elevat. L'anàlisi de les eleccions mostra que en aquells deu anys tingué lloc un important relleu en el personal polític, relleu de prou més envergadura a la ciutat del Túria que no pas a Alacant, on el progressisme mantingué una certa presència. Ens mostra també que els que detentaven el poder municipal no formaven un bloc monolític i sense fissures, per tal com

s'hi podia distingir entre una burgesia agrària, comercial i financera, lligada als negocis de Josep Campo —qui dominava la política al municipi—, la burgesia industrial i comercial relacionada amb la seda i, per últim, els representants d'una noblesa innegablement liberal i immersa en el mercat. També destaca l'autor que, a l'igual com va succeir a Alacant, tot i que en una mesura prou inferior, hi havia una certa renuència a ocupar el poder municipal. Això es va traduir en el fenomen de la presentació de renúncies al càrrec de regidor, no sempre acceptades pel Cap Polític o pel govern central. Resulta prou il·lustratiu dels objectius de bona part de la classe política de la capital del Túria de llavors, com ho comprova Alberto Ferrer, el repartiment de les comissions municipals entre els regidors en funció dels seus interessos. Així, el grup de Campo sempre ocupà la comissió d'aigües potables o la d'enllumenat i, en general, les comissions que es relacionaven amb l'urbanisme. Mentrestant, els membres de la noblesa s'inclinaven per les dedicades a contribucions i estadística, on podien defensar millor les seues prioritats.

El tercer tema que planteja aquesta monografia, als capítols quart i cinquè, és el de les finances del municipi. L'autor analitza de manera exhaustiva el marc legal que regulava la formació dels pressupostos municipals —el decret de 3 de febrer de 1823 per al de 1843; la llei d'ajuntaments de 1840 per al de 1844 i la llei municipal de 1845 i el seu reglament i la instrucció de 1847 per a la resta—, així com la pràctica pressupostària seguida per l'ajuntament valencià. De l'anàlisi fiscal realitzada per l'autor es poden extraure les conclusions següents. En primer lloc, i en contrast amb allò que s'esdevingué a l'ajuntament d'Alacant, al llarg del període hi hagué un creixement important tant del pressupost de despeses com d'ingressos. En segon lloc, el dèficit pressupostari era baix. Més encara, les liquidacions pressupostàries es tancaven amb superàvit. Això obeïa a la importància dels Drets de Portes, que representaven més del 50 per 100 de tots els ingressos municipals, i als arbitris concedits per a dur a terme obres municipals, especialment la conducció d'aigües potables. És important destacar que, a diferència d'Alacant, l'ajuntament de València no va recórrer a recàrrecs de les contribucions directes —la territorial i el subsidi—, ni al repartiment veïnal alhora que gravava les capes populars a través de la imposició sobre el consum, la qual cosa també era habitual en la política fiscal de l'Estat. En tercer lloc, la llei establia la possibilitat de formar pressupostos addicionals per a finançar les despeses urgents que no s'havien previst al pressupost ordinari. Aquest fou un procediment que sovint feia servir l'ajuntament de València, allò que obligava a freqüents modificacions pressupostàries introduïdes pel Cap Polític, que havia d'aprovar el govern. Això representava un grau més gran de centralització, que va dur a algun moment de tensió entre l'intendent i un municipi que maldava per més autonomia financera. Al llibre abunden els quadres estadístics i els gràfics, que reflecteixen l'evolució dels ingressos i despeses totals i per partides. No sempre, però, van acompanyats de comentaris, la qual cosa redueix el seu valor explicatiu. Així mateix, del quadre 1 i del gràfic 1 de la pàgina 273 es desprèn que l'eficàcia en la recaptació de l'ajuntament del Cap i Casal fou excepcional, que no hi havia diferències entre les quantitats pressupostades i les que es recaptaven. Això contrasta, entre d'altres, amb el cas de l'ajuntament d'Alacant, on, com ha mostrat Salvador Salort, hi havia importants desviacions entre allò que es pressupostava i allò que es recaptava.

El quart tema que s'aborda al llibre d'Albert Ferrer és de les obres de millora urbana i el seu impacte en la hisenda del municipi. Se centra, en concret, en la conducció d'aigües potables, l'enllumenat de gas i l'assaig frustrat d'urbanitzar el Pla de la Saldia, al marge esquerre del riu Túria. Com encertadament assenyala l'autor, les obres de millora urbana es finançaven amb arbitris especials, implicaven una millora de les infraestructures, una revalorització de l'entorn urbà i un negoci per a la burgesia mercantil i financera, sobretot per al grup de Josep Campo qui, a través de la Societat Valenciana de Foment, va controlar-ne tot el procés. L'ajuntament, és clar, s'implicà en les obres i, en trobar oposició als seus projectes

per part del govern, va recórrer als notables locals i provincials que disposaven de connexions a Madrid. Aquest fou el cas de les gestions dutes a terme per Lluís Mayans i Manucl Bertran de Lis per tal d'aconseguir que els drets aranzelaris que gravaven la importació de les canonades de ferro colat foren baixos, de vora el 5 per 100. Aquest és un exemple del patronatge del bon notable envers les bases locals, val a dir, les seues clientele polítiques. Un fenomen semblant també és produïa a la província d'Alacant amb Mariano Roca de Togores. Tot plegat, en la línia marcada per Analet Pons i Justo Serna, Alberto Ferrer ens presenta una València dinàmica, amb un creixement demogràfic semblant al de Barcelona o Madrid, que representava una gran oportunitat de negocis i especulacions que no deixaria escapar la burgesia urbana. El control dels ressorts del poder local facilità les ocasions d'enriquir-se, atès que per a aquesta burgesia de negocis el servei públic era especulació fàcil i immediata.

La falta d'una introducció que oriente el lector en els objectius que ressegueix la recerca i les principals línies argumentals que es desenvoluparan, l'absència d'unes conclusions que arreplegen les idees bàsiques argumentades al llarg del text i l'estil del relat, de vegades més descriptiu que analític, no disminueixen la valuosa aportació que fa Alberto Ferrer a un millor coneixement de la València del segle XIX, de les pràctiques polítiques locals durant la Dècada Moderada i de la societat valenciana del Vuit-cents. L'obra recolza en una anàlisi rigorosa de les abundants fonts documentals utilitzades i en una bibliografia exhaustiva.

PEDRO DÍAZ MARÍN

María ROSA DE MADARIAGA: *Abd-el-Krim el Jatabi. La lucha por la independencia*, Madrid, Alianza Editorial, 2009, 556 pàgines.

María Rosa de Madariaga és tot un referent en els estudis sobre les relacions entre Espanya i el Marroc i sobre la construcció i la difusió de la imatge del «moro» en la memòria col·lectiva dels espanyols. En aquest sentit, aquesta obra suposa una continuació dels seus treballs anteriors, ja que se centra en un personatge que no només marcà les relacions hispanomarroquines del primer terç del segle XX, sinó que, a més, fou utilitzat amb freqüència per alimentar un discurs mauròfob que sobrevisqué a l'etapa dels conflictes colonials.

El llibre *Abd-el-Krim el Jatabi. La lucha por la independencia* no és la primera obra d'aquesta autora on es tracta la figura del líder rifyen. Així, com ella mateixa recorda en la introducció, aquest personatge històric ja ocupà un lloc destacat en altres obres seues com *España y el Rif. Crónica de una historia casi olvidada* (3a edició, 2008) o *En el Barranco del Lobo. Las guerras de Marruecos* (2005). No obstant això, aquest treball va més enllà de les seues aportacions anteriors sobre el dirigent magribí tant per la seua extensió com per la seua profunditat i per la monumental feina d'arxiu que hi ha al darrere.

Actualment, Abd-el-Krim és pràcticament un desconegut per a la immensa majoria de la població espanyola; tanmateix, durant bona part del segle XX fou una figura ben present en l'imaginari col·lectiu dels espanyols. Aquesta obra, per tant, respon a una doble finalitat: donar a conèixer aquest personatge, tan conegut en un altre temps, a un públic no especialitzat i aportar tota una sèrie de dades i de reflexions que, tot seguint la línia iniciada per Germain Ayache en *Les origines de la guerre du Rif* (1981), acaben amb molts dels prejudicis, de les falsedats i de les deformacions que l'han acompanyat des del començament.

Per tal de dur a terme aquesta tasca, l'autora fa servir una gran quantitat de fonts d'arxiu, així com premsa, obres de l'època o testimonis orals (com el d'Aicha el Jatabi, la filla menor d'Abd-el-Krim), que li permeten reconstruir minuciosament la vida d'aquest